

*Ольга Башкір
(Харків, Україна)*

ЗАБУТИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД Т.П. ГАРБУЗА

Останнім часом із моменту інтеграції України в Європу історія розвитку вітчизняної науки посідає належне місце серед різноманіття проблем, якими займаються українські науковці, від котрих вимагається висвітлення «білих плям» становлення педагогічної науки. З моменту загального доступу до інформації з'являються нові імена, які варті нашої уваги і яким ми завдячуємо, власне, становленню не лише педагогіки як самостійної окремої наукової галузі, а й педагогічного навчального закладу класичного типу.

На підставі положення про «Реорганізацію мережі педагогічних навчальних установ» від 21 лютого 1930 року Харківських інститут народної освіти було реорганізовано на два навчальні заклади: інститут індустріально-педагогічний (на базі факультету професійної освіти) й інститут соціального виховання (на базі факультету соціального виховання). В інституті соціального виховання функціонували такі факультети: шкільний із відділами: суспільствознавчим, техноматематичним та агробіологічним; позашкільний і педолого-педагогічний з відділами: СПОН (соціально-правова охорона неповнолітніх), дефектологічним, шкільним і педагогічно-інструкторським [7]. Харківський інститут соціального виховання у січні 1931 року було перейменовано в інститут народної освіти, а згодом – у Всеукраїнський інститут народної освіти і Педагогічний інститут ім. Г.С.Сковороди [1]. Бурхливе становлення педагогічної науки класичного педагогічного навчального закладу посприяло реалізації наукових поглядів цілої плеяди молодих та енергійних науковців, серед яких на особливу увагу заслуговує Терентій Павлович Гарбуз.

Згідно даних енциклопедії українознавства Гарбуз Терентій народився 1891 року, був педагогом, професором інституту народної освіти в Харкові; науковим співробітником науково-дослідницького інституту педагогіки в 20-х роках, автором численних праць із загальної дидактики й методики мови.

Відомо, що свою педагогічну кар'єру Т.П. Гарбуз розпочав на кафедрі педології ХІНО в якості аспіранта. Є підстави стверджувати, що Терентію

Павловичу допоміг переїхати і влаштуватися в Харків з Богодухова Микола Хвильовий. У своїх спогадах О. Ган стверджує, що «після повернення з армії в 1917 році М. Хвильовий оселяється в Богодухові і «разом зі своїми друзями (Т.П. Гарбузом, Руденком та іншими) виступає як переконаний український соціал-революціонер (есер)».

Однак, В.Я. Коваленко [2] заперечує факт причетності Т.П. Гарбуза і М. Хвильового до соціал-революціонерського руху. Терентій Павлович Гарбуз, на думку дослідника, працював разом з М. Хвильовим у відділі народної освіти і вони справді приятелювали. Т.П. Гарбуз був активним членом «Просвіти» і через це, логічно, міг симпатизувати Центральній Раді. Але ні есером він ніколи не був, ні на мітингах не виступав. Так само й Хвильовий, який і членом «Просвіти» не був.

Григорій Костюк стверджує, що М. Хвильовий «скромно і тихо працював на культурно-освітній ділянці, дружив переважно з безпартійними вчителями: П.І. Шигимагою, С.Г. Винниченком, Д.І. Сіроштаном, Т.П. Гарбузом та ін. Він любив цих чесних талановитих працівників на ниві народної освіти. Коли 1921 року переїхав до Харкова, то згодом майже всіх їх перетягнув до столиці й допоміг влаштуватися на тій чи іншій посаді. Зокрема, наприклад, Терентія Павловича Гарбуза, високого, стрункого, козацької постави красеня, він не тільки перетягнув до Харкова, не тільки допоміг стати аспірантом інституту педагогіки, а й 1925 року запросив на адміністратора ВАПЛІТЕ». Цю роль, як свідчить Ю. Смолич [5] у своїх спогадах, він блискуче виконував.

До вступу до аспірантури Т.П. Гарбуз працював у Харківському губернському Відділі народної освіти інспектором соціального виховання, на педагогічних курсах робітничого факультету ХІНО. Працював в освітніх наукових установах Харкова: Харківському науковому товаристві та Дослідно-педологічній станції Укрсоцвиху. Навчаючись в аспірантурі, Т.П. Гарбуз читав методику праці, шкільництво на факультеті соціального виховання, проводив семінари з педагогічної практики [1]. Після реорганізації ХІНО Т.П. Гарбуз очолював кафедру педагогіки Харківського педагогічного інституту.

Восени 1933 року хвиля репресій дійшла і до педагогічного закладу Харкова. Ухвала ЦК КПБУ про УНДІП та товариство Маркспедагогів викриває з більшовицькою рішучістю націоналістично буржуазні та класово-ворожі теорії й практику в галузі педагогіки й політехнічної школи. На підставі наказу №91 від 23 жовтня 1933 року керівника кафедри педагогіки проф. Гарбуза Т.П., «що систематично своїми класово-ворожими й шкідливими «теоріями» намагався зірвати здійснення політехнізації школи, від роботи в інституті звільнено» [7].

Пізніше, за припущеннями Г. Костюка, теж «не без впливу М. Хвильового чи П. Куліша, Т.П. Гарбуз дістав посаду директора будинку відпочинку письменників, драматургів і композиторів у Хості на Кавказі» [3]. Однак сподіватися на те, що Т.П. Гарбузу допоміг уникнути репресій М. Хвильовий не варто, оскільки відомо, що літератор покінчив життя самогубством раніше (13 травня 1933 року), ніж Т.П. Гарбуза звільнили з педагогічного інституту Харкова. А причетність П. Куліша до порятунку Т.П. Гарбуза не має наразі документальних підтверджень.

Шлях наукових пошуків Т.П. Гарбуза не менш цікавий, ніж, власне, шлях його професійного становлення.

У 1925 році в газеті «Радянська освіта» виходить друком стаття Т.П. Гарбуза «По свіжих слідах учительських курсів перепідготовки», де Терентій Павлович описує процес перепідготовки педагогічних кадрів Харківщини. Оскільки цей процес тільки розпочинав своє функціонування, автор статті характеризує недоліки курсів і зауваження вчителів щодо їх організації, вибудовуючи цим самим перспективи вдосконалення подібного роду перепідготовки педагогів на майбутнє.

Навчаючись в аспірантурі на секції дидактики й методики кафедри педології, Т.П. Гарбуз працює над темами «Теорія навчального плану. Комплексна система» та «Методика навчання грамоти». Одна за одною виходять наукові статті: «Краєзнавство і трудова школа» (1925р), «До постановки питання про дослідні методи в шкільній роботі» (1926р), «Сільсько-господарський ухил у школі» (1926р.), «Загальні методи шкільної роботи»

(1928р), «Наші методичні шукання» (1928), «Орфографічна грамотність учнів трудових шкіл та методика орфографічної праці» в «Українському віснику експериментальної педагогіки» та ін.

У часописі «Шлях освіти» за 1929 рік виходить рецензія на навчальний підручник Т.П. Гарбуза «Рідна мова в трудовій школі» для шкіл молодшого концентру. Автор рецензії наголошує: «Українська література з методики навчання мови надто нечисленна, це переважно журнальні статті і кілька окремих книжечок на окремі питання. Методики ж української мови, як книжки, що містила б у собі всі розділи роботи з мови в школі, до цього часу наша школа не мала».

У статті «Орфографічна грамотність учнів трудових шкіл та методика орфографічної праці» (1929 р.) Т.П. Гарбуз зазначає низький рівень грамотності учнів і студентів, які закінчили вищу школу. Це констатувала й педагогічна преса, а також Всеросійський з'їзд викладачів мови та літератури, що відбувся в січні 1928 року. Причини називалися різні: українська мова не набула широкого суспільного значення; несталість правил орфографії, що за останні роки зазнала низки змін і виправлень; брак якісних підручників, невисока грамотність самих «навчителів» української мови, «не завжди добра грамотність... газет, журналів, книжок» тощо. Проте автор вбачає головну причину в недосконалій методиці навчання орфографії. За його спостереженнями, учителі мало приділяють уваги урізноманітненню форм роботи з вироблення відповідних умінь і навичок, застосовуючи при цьому серед методів контролю переважно лише методи самоперевірки та тестування.

Особливої уваги заслуговує робота Т.П. Гарбуза у співавторстві над «Робочими книжками з української мови і літератури» для учнів 5-го, 6-го та 7-го років навчання, які вийшли друком 1930 та 1931 років. У 1931 році автор видає «Робітну книжку з правопису та граматики української мови», яка мала виконувати функцію підручника. За змістом її матеріал відповідав НКО для 3-го року навчання в трудовій школі.

Займаючи посаду завідувача кафедри педагогіки ХІІІ, Т.П. Гарбуз працює над розробкою навчальних планів і програм з педагогіки, переконує на своїх

виступах, що «Якість викладовців з боку освіти можна підвищити за рахунок педагогізації» [8]. На сторінках газети «Комуністична освіта» протягом 1931-1933 років виходять одна за одною статті «Метод проектів у політехнічній школі» (1931 р.), «Політехнізм у висвітленні журналу «Комуністична освіта» за два роки (1930-1931)» (1932 р.), «Огляд літератури з політехнічного навчання за 15 років» (1932 р.), «Актуальні питання з політехнічного навчання» (1932 р.), «Чи потрібен підручник з політехнічного навчання» (1933 р.), де автор стоїть на чіткій позиції: «найактуальніше питання педагогічної ділянки на сьогодні – політехнізм» [4] та розробляє перспективи роботи над підручником з політехнічного навчання.

Як не дивно з огляну на тематику останніх педагогічних робіт, Т.П. Гарбуз «намагався зірвати здійснення політехнізації школи», за що був звільнений із педагогічного інституту. У педагогічній пресі подальших років не простежуються вже роботи професора Гарбуза Т.П., а біографічні ниточки теж наразі обриваються десь на Кавказі. Лише в межах роботи з підготовки святкування 165-річчя кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (за часів Т.П. Гарбуза педагогічний інститут) в 2015 році ця постать зафігурувала і викликала науковий інтерес, адже внесок Терентія Павловича в розвиток становлення кафедри педагогіки зокрема, педагогічного навчального закладу класичного типу в цілому, дидактики та методики української мови є беззаперечним, викликає захоплення і жагу до подальших наукових знахідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башкір О.І. Становлення кафедри педагогіки на Харківщині в 20-ті роки ХХ сторіччя // Педагогіка та психологія : збірник наукових праць / за заг. ред. академіка І.Ф. Прокопенка, проф. С.Т. Золотухіної. – Харків : «Смугаста типографія», 2015.- Вип. 50. – С. 168
2. Коваленко В. Богодухівщина в часи Хвильового (спогади до біографії письменника) // Хвильовий М. Твори в п'ятьох томах / За заг. ред. Г. Костюка. – Нью-Йорк, Балтімор, Торонто : Об'єднання українських письменників «Слово» і українське видавництво «Смолоскип» імені В. Симоненка, 1986. – Т.5.
3. Костюк Г. До нового трактування біографії М. Хвильового // Хвильовий М. Твори в п'ятьох томах / За аг. ред. Г. Костюка. – Нью-Йорк, Балтімор, Торонто : Об'єднання українських письменників «Слово» і українське видавництво «Смолоскип» імені В. Симоненка, 1986. – Т.5.

4. Політехнізм у висвітленні журналу «Комуністична освіта» за два роки (1930-1931) // Комуністична освіта. – 1932. – №4-5. – С.36-44.
5. Смолич Ю.К. Розповідь про неспокій (дещо з книги про двадцяті й тридцяті роки в українському літературному побуті) / Юрій Корнійович Смолич. – К. : Радянський письменник, Ч.1, 1968 . – 286 с.
6. Архів ХНПУ імені Г.С. Сковороди, ф. Р4953, хр.1, арк.101.
7. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 8, спр. 395, арк. 20.
8. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1536, арк. 199.